ФІЛОСОФІЯ

Вашкевич В. М.

Соціалізація сучасної молоді і її життєві цінності: соціально–філософський аналіз

Висвітлюється проблема вибору основних життєвих цінностей сучасної молоддю в умовах її соціалізації. Проблема аналізується як одне з питань соціальної філософії.

Головною проблемою в сьогоднішній соціалізації молоді є проблема вибору основних життєвих цінностей. Тобто, які цінності приймає і відкидає молодь сучасної України і, як вони пов'язані з попередніми цінностями, що панували в суспільстві тривалий час.

Уся сучасна історія свідчить, що революційні потрясіння, спрямовані на кардинальну перебудову життя з метою його вдосконалення, світу вже не загрожують. Проте відчуття тривоги і очікування прийдешніх катаклізмів у всьому світі не спадають, а останнім часом, навпаки, помітно підсилюються. Це особливим чином віддзеркалюється у житті сучасної молоді. В Сіетлі, наприклад, у 1999 році відбулася подія, яка поставила в безвихідь і тамтешнє офіційне начальство, і респектабельних західних ідеологів. Засідання Всесвітньої торгової організації зірвала 30-тисячна демонстрація протесту проти процесів глобалізації, тих самих «загальних правил гри», котрі призводять багато країн до принизливого стану. Поліція і журналісти розгублено дивилися на юрби американської молоді, яка виросла вже після «холодної війни»: для неї поняття «бізнес» і «вільне підприємництво» стали лайливими словами. Потім поліція застосувала сльозогінний газ, а журналісти почали писати про «покоління Сіетла».

Протягом 2000-го і на початку 2001 року хвиля протестів молоді, не маючи якоїсь особливої географічної прив'язки, а найчастіше й ідеологічної визначеності, прокотилася містами Америки, Європи й Австралії, зокрема, через Вашингтон, Гданьск, Гамбург, Прагу, Цюріх, Лондон, Париж, Берлін, Мельбурн, Давос. Усюди ці дивні з погляду офіціозу і звичних оцінок демонстрації супроводжувалися биттям вітрин, розгромами ресторанів McDonald's, вживанням поліцейських заходів. «Багато західних аналітиків побачили в цьому молодіжному бунтарстві деяку несерйозність, пародійність, стилізованість під акцію протесту. Свого роду карнавал, явище молодіжної субкультури,

«хеппенінг», де панувало не стільки прагнення до соціальних змін, скільки настрій рок-концерту з властивим йому груповою радістю і захватом на грані істерії. Словом, не політичний, нібито, а всього лише естетичний момент нашого бурхливого життя» [8,7].

Водночас в явно нескоординованій хвилі молодіжного бунтарства, яка виплеснулася на благополучному Заході, у США, в Австралії можна також побачити і глибинні причини, гідні не тільки гнівного осуду, але і наукового аналізу. Такий аналіз показує, що причиною масових протестних виступів молоді в різних країнах стала «глобалізація, що поглиблюється» по-американськи. «Людина завжди прагне знати, як і де приймають рішення, від яких залежить усе її життя, хоче бути господарем власної долі. А ці рішення в наші дні приймають уже не на локальному і навіть не на національному рівні. Долі окремих країн і кожного індивіда зважуються в настільки віддалених і невідомих місцях, що окрема особистість почуває себе немов у джунглях, крізь які нічого не видно. У той же час традиційні політичні партії як лівої, так і правої орієнтації усе більше збиваються до центра і, по суті, перестають відрізнятися. Вони усі разом стають частиною системи, що глобалізується, й у такій своїй якості не тільки не виражають інтереси електорату, але часто протистоять їм» [8,7].

Як свідчать соціологічні дослідження, проведені серед української молоді, за рівнем важливості серед цінностей трудової діяльності на перше місце в молодіжному середовищі вийшов чинник високої оплати праці. Ця цінність роботи є однаково важливою для молодих людей обох статей, з віком її значення дещо зменшується. Більш високо її важливість оцінили мешканці міст та молодь, яка працює, а непрацюючі і сільські мешканці надають їй трохи меншого значення, хоча лідерство «високої оплати праці» зберігається серед усіх груп молоді.

Далі за значенням — нешкідливі умови праці, відсутність істотного ризику для здоров'я, гарний колектив (приємні стосунки з колегами) та цікава робота. Зазначені чинники роботи відбивають високий рівень цінності здоров'я, очікування гармонії у соціальному житті та пошук справи, яка є цікавою для молоді. Ще одну групу цінностей склали такі, що характеризують «зручність» робочого місця (зручні години праці, зручне місце її розташування, невелика відстань від дому) та «перспективні» з погляду подальшої професійної кар'єри цінності (гарні можливості для підвищення свого кваліфікаційного, інтелектуального рівня, гарні умови для кар'єри, просування по службі, добрі умови для реалізації власної ініціативи).

Учнівська та студентська молодь значно більшою мірою орієнтована на перспективність робочого місця. Ці цінності також є більш важливими для мешканців обласних центрів. Зручні умови праці більш приваблюють жіночу молодь. Крім того, ці чинники виявилися важливими для неповнолітньої молоді 14—17 років, для якої в сучасних умовах притаманні прагматичні цінності життя загалом. Тривала відпустка та значна кількість вихідних також більшою мірою приваблює жінок, учнівську та студентську молодь, тобто наймолодших представників серед неї. А для чоловіків та молоді з вищою освітою цей чинник має значно менше значення. Гарантована оплата праці, не дуже напружена робота, суспільно значуща (корисна для багатьох людей) робота, відповідальна робота — всі ці цінності є менш

важливими для сучасної української молоді. Суспільна значущість та відповідальна робота належать, швидше, до «ідеальних» трудових цінностей і частіше обираються представниками студентської молоді та тими, хто має вищу освіту. Для непрацюючої молоді та мешканців сільської місцевості ці цінності виявилися найменш значущими. Працююча молодь меншою мірою орієнтована на невеликий, але гарантований рівень оплати праці [9,38].

Отже, для нашої молоді нині більш важливими життєвими цінностями виявляються такі, як хороша оплата праці, цікава робота, можливість чогось досягти та гарні можливості для «просування по службі», а також можливість проявляти ініціативу. У поглядах на важливі аспекти виконуваної роботи виявляється й більш прагматичний підхід молодих людей — важливішими стають зручні години роботи, її відповідність здібностям, тривала відпустка тощо. Молодь толерантніше порівняно зі старшим поколінням ставиться до того, що працювати необов'язково, якщо людина не прагне до цього. Водночас молодь вважає за справедливе диференційований підхід до оплати праці, коли одна й та сама робота, виконана скоріше, ефективніше та надійніше має оплачуватись у більшому обсязі [9,38—39].

Високий рівень оплати праці є одним досить істотним аспектом в психології сучасної молоді. Інший, протилежний, пов'язаний з тим, що існує чималий прошарок молодих людей, які через відразу до накопичувальної ідеології загалом відсторонюються від будь-якої активної соціальної діяльності. Звідси — їх скептична відмова від пошуку смислу життя, від вживання у дійсне доросле життя, яке ґрунтується на праці і особистій відповідальності.

Як підкреслює З. Бжезінський, «інтелект, що втілювався в науці, справді допоміг змінити світ на краще. XX ст. стало свідком безпрецедентних наукових проривів у сферах, що мають безпосереднє відношення до фізичного існування людини: у медицині, харчуванні, засобах зв'язку. Лихо епідемій, дитячої смертності, вразливості до різних хвороб вже не було таким страхітливим, як раніше. У багатьох частинах світу тривалість людського життя зросла на 30—50 відсотків. Нові відкриття в хірургії та в методах лікування загалом, а також ривок у космос по-новому окреслили межі людських можливостей. На жаль, цьому прогресу не відповідав рівень моралі, і найбільшого банкрутства у XX столітті зазнала політика» [10].

Водночас, усупереч сподіванням, XX ст. виявилося найкривавішим і найненависнішим для людства періодом політики примар і страхітливих убивств. Жорстокість у небачених масштабах стала знаряддям державної політики, а смерть — «товаром масового виробництва». Контраст між науковим потенціалом, що міг служити добру, і злом, яке заподіяла політика, шокує. Ніколи раніше в історії вбивства не чинили з таким розмахом, ніколи раніше вони не поглинали стільки людських життів, ніколи раніше до душогубства методично не докладалося стільки зусиль задля досягнення зухвалих, безглуздих цілей [10]. Молодь не просто спостерігає за усіма цими процесами. Вона є безпосереднім учасником усього того, що відбувається у світі.

Процес розширення свободи особистості, можливостей особистого вибору і способів дії, що розпочався в часи перебудови, нині різко

сповільнився. Це позначилося на ставленні молоді до ринкових відносин у цілому. Неефективна податкова політика, невтримні побори чиновницького апарату, правова незахищеність і багато інших факторів сприяли тотальній криміналізації бізнесу, відштовхнувши від нього найбільш соціально зрілу частину молоді. Підсилюється суперечність між прагненням молоді до ринку і зростаючим розумінням, що неможливо включитися в ринкові відносини, дотримуючись проголошених суспільством вимог.

У молодіжному середовищі суспільно значущі цілі праці девальвовані, а нова модель індивідуалізму, адекватна ринковому суспільству, поки не зміцніла. Такий стан свідчить про відчуження молоді від праці і сприяє відтворенню соціальної нестабільності. Притому, аномія повсякденного життя виявляється головним чином у втраті молодими людьми почуття зв'язку із суспільством, сприяючи зростанню відхилень і саморуйнівної поведінки в їхньому середовищі [9,37].

Становленню адекватного сприйняття молоддю історії має сприяти вдосконалення історичної освіти в Україні. Її зміст повинен адекватно узгоджуватися з новими формами організації навчання. Зокрема, що стосується вищої освіти, в ній, поряд з іншим, має бути враховано:

— визнання історичної освіти однією з найбільш важливих складових професійної підготовки фахівців будь-якого профілю і використання її можливостей для подолання недооцінки гуманізації та гуманітаризації навчання і виховання;

— підвищення ролі академічної та вузівської історичної науки в створенні наукової бази для організації навчального процесу у вузах (підручники і навчальні посібники, дидактичний матеріал тощо);

— відновлення і організація за нових умов підготовки та перепідготовки кадрів викладачів з метою забезпечення їх самостійної, творчої діяльності в поєднанні з високою відповідальністю перед державою й суспільством за наслідки своєї праці;

— диференціація історичної освіти молоді залежно від її фахової спеціалізації [5,5—6].

Молодіжне сприйняття історії підвладне наявним в українському суспільстві міфологемам. У свідомості сучасної молоді, як правило, утверджуються кілька формул-міфем, які разом відтворюють цілісний український національний міф (такий, наприклад, як переконаність у тому, що саме українці створили «на своїй землі» політичне утворення — Київську Русь). Як підкреслює Н. Яковенко, «впродовж середини — другої половини XX ст., а особливо в останні роки, частина згаданих формул-міфем, адаптуючись до нових політичних та соціальних реалій, обростала модифікованими варіаціями, новими векторами зацікавлення, несподіваними нюансами тощо. Простеження інтелектуальної генеалогії та внутрішніх пружин кожної з таких мутацій є вдячною дослідницькою проблемою саме завдяки тому, що історична наука в Україні завжди була (і досі є) чимось більшим, ніж пізнавальна дисципліна, а цікавість до минулого України коріниться в площині квазіісторичній. Для освіченого загалу йдеться не про факт історії як такий, а про те, що ним засвідчується expressis verbis існування України всупереч усім — реальним чи уявним —

ворожим силам. Відтак, модифікація тієї чи тієї формули-міфеми сигналізує про невербалізовані, бо — навіть неусвідомлювані зміни у відчутті власної «українськості», що дає дослідникові унікальний матеріал для вивчення латентних проявів національного самовираження, особливо в радянські часи, коли, здавалося б, тоталітарна машина обробки умів його цілком розчавила» [1,37].

Як приклад можна навести блискавичне, справді тріумфальне розповсюдження заявленої на початку 90-х років минулого століття Я. Дашкевичем тези про Україну як цивілізаційне пограниччя між Сходом і Заходом (недоступна українській молоді, ця теза здавна користувалася популярністю в еміграційній та новітній зарубіжній україніці). Той факт, що саме таким чином окресленому простору віддала перевагу більшість серед сучасної української молоді (сьогодні сприйняття України як терену між Сходом і Заходом загалом перетворилося на публіцистичне кліше), набагато виразніше засвідчує внутрішній вибір кожної молодої людини стосовно змін, які намітилися в Україні. Тож на наших очах, по суті, народилася чергова модифікація міфу про вибір, яка продовжила логічний ряд таких самих поворотних моментів, як «вибір віри» князем Володимиром з наступним хрещенням Русі, як «вибір протекції» Богданом Хмельницьким, що приєднало Україну до Московської держави, як «вибір володаря» Іваном Мазепою та ін. [1,37].

Більш складною є генеалогія ще однієї відносно нової формули-міфеми, яка сьогодні на рівні аксіоми функціонує і в історіографії, і в публіцистичних ретрансляціях, а отже, і в свідомості української молоді. Йдеться про переконання, нібито українці різних регіонів, починаючи з часів Київської Русі, завжди усвідомлювали свою етнічну спільність, а відтак, безперервно тяжіли до «возз'єднання» тих чи тих територіальних одиниць, котрі впродовж XI — XIV ст. опинилися у складі кількох сусідніх держав. Генетично міфема безперервного тяжіння до «возз'єднання» є, звичайно ж, паростю одного з головних елементів конструювання національної ідентичності — міфу про спільність етнічного походження як основи відчуття культурної співпричетності, спільної долі і ширше — певного «колективного Я» нації. Його оформлення розпочалося ще наприкінці XVI — на початку XVII ст., але новітнє формулювання найповніше подане у фундаментальній «Історії України-Руси» М. Грушевського. Питання про усвідомлення членами етносу своєї спільності не здавалося історику суттєвим, оскільки в його метафізичному баченні етнос (народ) виявляється певною «органічною зв'язлістю», котра й так «не переривається вповні ні при яких змінах і переломах, поки живе даний нарід» [3;11]. Зародження ж усвідомленого тяжіння до спільного національного життя він пояснює цілком раціоналістично, у випадку України пов'язуючи його з модерним ліберальним рухом на її австрійських теренах — Галичині та Буковині — у другій половині XIX ст.

З свого боку, В. Липинський у межах проповідуваної ним у багатьох творах територіальної моделі української нації бачив два її відлами — галицький і наддніпрянський, тобто, Схід і Захід. У гармонізації їхньої різнорідності, на його думку, «лежить вся наша минувшина й будуччина як українців: не як російської чи польської провінціальної різниці, а як окремої — посідаючої свою ціль, свою «рацію існуван-

ня» — нації. Але сучасними українськими істориками це бачиться як далека, важка для осягнення мета, як «вихід з нашої релігійної і політичної анархії та руїни» [2,17].

Ще одна формула-міфема ґрунтується на тому, що в нашій державі все має бути виразно українським. З огляду на це вважається, що кожній молодій людині притаманні національно-психологічні особливості. Адже самобутність української національної психології зумовлена матеріальними чинниками, культурно-історичними обставинами (особливостями природи, території, економіки, культури тощо), природними особливостями українців (анатомічними, фізіологічними, генетичними та ін.). Так, психічні процеси (мислення, почуття, воля тощо) українця, білоруса, молдаванина, росіянина мають як спільні, так і відмінні ознаки. Нехтування усім багатством і розмаїттям якостей, відтінків національної психології (темпом і способом мислення, перебігом емоцій і почуттів, особливостями мовлення тощо) і недооцінка їх можуть призвести до збіднення психічного життя молодої людини, звузити світосприйняття, спотворити оригінальність світобачення. Отже, в процесі виховання та навчання молоді необхідно особливо акцентувати увагу на своєрідності українського національного характеру. Вічне правдошукання, гостинність і щедрість, ласкавість і доброзичливість, писемність і музичність, працьовитість і талановитість, ніжність і глибокий ліризм, свободолюбність і душевне багатство - це лише деякі відомі у світі риси характеру української нації. Але неодмінно потрібно звернути увагу на те, що український національний характер і темперамент багатьох українців мають нашарування, які історично не притаманні їм і виникли під впливом чужорідних факторів, політичних віянь і настанов, ідеологічних догм, привнесених ззовні. Такими нашаруваннями у частини молодих українців є: втрата історичної пам'яті, без якої немислима національна свідомість, відчуття ними національної неповноцінності, недостатнє чуття національної самоідентифікації, незнання рідної мови та неповага до неї, несприйняття соборності всіх українських земель, довготерпимість щодо явищ, які порушують цілісність, згуртованість народу, принижують його національні, духовні, культурні цінності [6,58].

Крім того, треба мати на увазі неприйняття і засудження сучасною молоддю минулого досвіду, насамперед досвіду двох останніх поколінь. Радикально налаштована молодь ставить їм у провину, зокрема, три обставини:

— неспроможність попереднього глибокого осягнення дійсності перед тим, як її освоювати;

— невміння сприймати власну і чужу діяльність через призму загальнолюдської моральності;

— відсутність каяття за все дотепер здійснене, небажання «поступитися принципами» [7,102].

Молодіжному сприйняттю історії притаманна і така особливість, як зміна аксіологічних параметрів оцінки не тільки суспільного, але й власного життя. Молодь усе більше усвідомлює сьогодні, що щастя полягає не в постійних перемогах над собі подібними, а в приборканні тваринних інстинктів і ліквідації тих соціальних негараздів, які розмивають межі між біологічним і соціальним. Потрібна також

відмова від психології жертовності, яка десятиліттями насаджувалася ідеологією тоталітарної держави. Адже там, де є готовність пожертвувати собою, з'являється спокуса зробити жертвами й інших. Проповідь жертовності є обезцінюванням історії, відмовою їй у наявності сенсу і значущості. Ось чому такою необхідною виявляється реабілітація цінностей повсякденного життя. Адже саме з них складається дійсна історія, саме вони утворюють основу менталітету.

Цілком очевидно, що в ціннісній свідомості старшокласників патріотичні орієнтації перебувають у нерозривному зв'язку з демократичними. Тому підростаюче покоління не може влаштувати державність сама по собі. Йому потрібна лише така незалежна Українська держава, якою керує впливовий лідер, у якій панує демократія, яка забезпечує громадянам особисту свободу. Те ж саме можна сказати і з приводу орієнтації на самореалізацію. Для підростаючого покоління принцип якомога повнішої реалізації власних здібностей не є самодостатнім, а швидше за все виявляється передумовою прояву моральних якостей — щедрості, справедливості. Тобто можна припустити, що молода людина прагне до таких способів самореалізації, які забезпечать її матеріально, і відтак дають можливість бути щедрою і справедливою. Уявлення старшокласників щодо правових аспектів суспільного життя спираються, безперечно, на релігійні цінності. Прагнення до належного соціального статусу пов'язується з особистою безпекою і містить здобуття вищої освіти.

Цікавим також є й те, що «83% старшокласників надають значення такій цінності, як «бути власником». Проте вона поки що не є інтегрованою в систему їхніх ціннісних орієнтацій (не входить до жодного з описаних компонентів), посідає серед них якесь осібне, невизначене місце. З другого боку, сьогоднішні старшокласники, як і попередні покоління молоді, високо цінують можливість «мати хороших і вірних друзів» (97%). Але тепер ця типова для радянських часів «молодіжна» цінність теж ніби випадає із системи ціннісних орієнтації молоді, є дуже слабко пов'язаною з іншими цінностями» [4,16—17]. Усе це дає підстави характеризувати ціннісну свідомість сучасної молоді як позначену певною маргінальністю, як таку, що поєднує в собі світоглядні пріоритети минулого і майбутнього. Саме ця маргінальність і має бути об'єктом педагогічної корекції. В сучасних умовах її стрижнем має стати соціально-відповідальна особистість. Ця стрижнева якість кожної молодої людини визначає спрямованість всієї її життєдіяльності і виявляється критерієм її соціальної зрілості.

Література

1. *Яковенко Н.* Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії // Дух і літера. — № 3-4. — 256с.

2. *Українсько-російський договір 1654 р.: нові підходи до історії міждержавних стосунків:* Матеріали науково-теоретичного семінару. К., 1995. — 190с.

3. *Степанков В. С.* Українська козацька республіка в середині XVII ст.: особливості політичного устрою та соціально-економічних відносин. — Хмельницький, 1990. — 276с.

4. *Слюсаревський М.М.* Стан масової свідомості в Україні і проблема політичного виховання підростаючих поколінь // Політико-пчихологічні та соціально-педагогічні проблеми освіти і виховання. — К., 1997. — 247с.

5. *Кучемко М.М.* Деякі проблеми удосконалення історичної освіти студентської молоді в Україні // Молодь в посттоталітарному суспільстві: український варіант. Тези доповідей науково-практичної конференції 27 — 28 квітня 1993 р. — Харків, 1993. — 200с.

6. *Кривонос І.В.* Український національний характер у національній системі виховання молоді // Молодежь и общество: пути решения проблем (к 10-й годовщине независимости Украины). Материалы Всеукраинской научно-практической конференции молодых ученых. Сборник научных трудов. В 2 т. — Одесса, 2001. — Т.2. — 200с.

7. *Заздравнов А.П., Малахова Н.Б.* Менталитет становящейся личности: наследие и ориентиры // Молодь в посттоталітарному суспільстві: український варіант. Тези доповідей науково-практичної конференції 27 — 28 квітня 1993 р. — Харків, 1993. — 190с.

8. *Афанасьев Ю.* Опасная Россия. — М., 2002. — 130 с.

9. *Балакірєва О., Дудар Н.* Ціннісні орієнтації молодого покоління // Молодь України у дзеркалі соціології. — К., 2001. — 200 с.

10. *Бжезінський З.* Століття мегасмерті // Дзеркало тижня, 2001. — 13 — 19 січня. — № 2 (326). — 20 с.

11. *Федорук Я.* Зовнішньополітична діяльність Богдана Хмельницького і формування його політичної програми (1648 — серпень 1649 рр.). — Львів, 1993. — 200с.

Вашкевич В.Н. Социализация современной молодежи и ее жизненные ценности: социально−философский анализ

Освещается проблема выбора основных жизненных ценностей современной молодежью в условиях ее социализации. Проблема анализируется как один из вопросов социальной философии.

Vashkevich V.N. Socialisation of the contemporary youth and its vital values: social-philosophical analysis

Elucidation of the choice problem with the core vital values of the contemporary youth under conditions of its socialisation. The problem is analysed as a social philosophy issue.